

Матяш М. М. доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри загальної і медичної психології,
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця

<https://orcid.org/0000-0002-4248-060X>

Тертична Н. А. кандидат психологічних наук,
доцент,

доцент кафедри загальної і медичної психології,
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця

<https://orcid.org/0000-0002-7326-1522>

Прудка Л. М. кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної і медичної психології,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця

<https://orcid.org/0000-0002-2545-4290>

ІСТОРІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

У статті презентовано поетапний аналіз історії та особливостей викладання психології в Україні. Представлено внесок українських вчених у становлення психології в різні історичні періоди. Підкреслений зв'язок між розвитком психологічної науки та етапами становлення академічної психології. Зроблено висновки про те, що успішність професійної діяльності майбутніх фахівців значною мірою залежить від формування їх психологічної компетентності.

Ключові слова: історія психології; викладання психології; професійна підготовка; заклад вищої освіти; психологічна компетентність.

Вступ. Високий динамізм життєдіяльності людини в суспільстві, інтенсифікація її комунікативних зв'язків, інформаційний стрес - одні з найхарактерніших рис сучасної епохи. В Україні проблема ускладнюється ще й значним соціальним напруженням в суспільстві, пов'язаним з військовими діями, безробіттям, нестабільною політичною та соціально-економічною ситуацією. Всі ці соціально-економічні фактори зумовлюють необхідність розробки практичних методів та методик для психологічної допомоги, зміцнення психічного здоров'я людини та вдосконалення її адаптивних механізмів. Вирішення цього завдання на сьогоднішній день покладено на спеціалістів у галузі психології.

Психолог – це фахівець, який закінчив вищий освітній заклад, у більшості випадків педагогічний, та займається науковим вивченням психіки особистості. Основне завдання психолога полягає у допомозі клієнтові відновити душевну

рівновагу, набутти впевненості в собі, розвинути комунікативні здібності, навчити справлятися з негативними наслідками емоційної нестабільності. Зазначимо, що перелічені завдання професійної діяльності відображають принципи традиційного навчання практичного психолога у закладах вищої освіти. Водночас, сьогодні в Україні пропонуються нові підходи у фаховій підготовці таких спеціалістів, спрямовані, у першу чергу, на поєднання психологічної та медичної освіти. Таке поєднання двох наук зумовлене наявністю спільних методологічних проблем: співвідношення біологічного і соціального у діяльності людини, зв'язок між психікою і діяльністю головного мозку людини, соматичні та соматопсихічні кореляції, проблеми норми та патології, співвідношення між свідомістю та неусвідомленими формами психічної діяльності тощо. Для вирішення цих наукових і практичних проблем, у 2001 році в Національному медичному

університеті імені О.О.Богомольця було відкрито медико-психологічний факультет, який готує фахівців за спеціальністю 225 «Медична психологія». Фахівці саме цієї спеціальності, майбутні лікарі-психологи, покликані вирішувати широке коло медико-психологічних проблем, пов'язаних з наданням кваліфікованої психологічної допомоги населенню, діагностики та лікування психічних захворювань, їх наслідків, а також подолання певної стигматизації щодо цієї діяльності. Такі фахівці можуть самостійно виконувати професійну діяльність та обіймати посаду лікаря-психолога в закладах охорони здоров'я України: багатопрофільних та спеціалізованих лікарнях, диспансерах, поліклініках, пологових будинках, центрах медико-соціальної експертизи або у приватних медичних закладах. Головним завданням лікарів-психологів є психологічна допомога людям, що мають соматичні захворювання [6].

У зв'язку з цим, враховуючи велику важливість формування професійних компетенцій лікаря-психолога, постає проблема пошуку певних потенціалів фахової підготовки для її розв'язання. Зокрема, це передбачає теоретичну і практичну професійну підготовку майбутнього фахівця та виокремлення психологічних дисциплін, які втілюють окреслений напрям підготовки.

В рамках нашого наукового дослідження особливий інтерес викликає дослідження питання про історію викладання психології в закладах вищої освіти. Вочевидь, сучасне наукове психологічне знання неможливо розглядати лише у нинішньому вимірі, адже воно великою мірою спирається на попередні ідеї тих вчених, з роботами яких пов'язаний розвиток психології як науки. Все це дозволило нам розглянути формування науково-психологічних знань в їх історичному аспекті, для глибшого усвідомлення витоків наукової думки, для того, щоб збагнути її сутність, оцінити новизну, усвідомити історичний сенс та підкреслити певні етапи у формуванні

підходів до викладання психології в закладах вищої освіти.

Теоретичне підґрунтя. Сучасні дослідження історії розвитку психологічної науки окреслюють її становлення на основі трьох взаємопов'язаних факторів: предметно-логічного, індивідуально-психологічного та соціально-культурного. Врахування предметно-логічного фактору передбачає аналіз розвитку психології як науки у загальній логіці становлення психологічних знань. Розгляд цього фактору пов'язаний зі зміною предмету психології, з розвитком принципів науки та її категоріального апарату. Індивідуально-психологічний фактор передбачає аналіз історії науки через окреслення її творців, їх ціннісних орієнтацій, когнітивних якостей, характерологічних властивостей, особливостей професійної підготовки та спілкування у науковій спільноті, приналежності до певної наукової школи. Аналіз соціально-культурного фактору передбачає розгляд соціальної ситуації розвитку науки, її соціальних функцій, її взаємозв'язку з суспільством, політикою та культурою.

Вочевидь, що розуміння етапів становлення психологічної науки з точки зору цих трьох факторів, дозволяє нам вибудувати певну паралель і в дослідженні питання розвитку академічної психологічної школи. Пояснення історичного шляху у вибудовуванні практики викладання психології у закладах вищої освіти – важлива передумова аналізу сучасних проблем психологічної освіти, прогнозування тенденцій та майбутніх перспектив цього важливого процесу, зокрема у підготовці сучасних фахівців з медичної психології.

Методи дослідження. Наше теоретико-методологічне дослідження було спрямоване на аналіз історії та особливостей викладання психології у різних закладах вищої освіти. Для реалізації завдань були використані методи теоретичної реконструкції, аналізу наукових праць; біографічного аналізу життя і творчості відомих психологів, що

дозволили нам побудувати логіку історичних подій у становленні психологічної науки в Україні та особливостей її викладання на кожному етапі.

Результати і обговорення. До 1917 року психологічна наука в Україні мала вже неабиякі природничо-наукові традиції та філософські напрацювання і ні в чому не відставала від західних наукових досягнень. Тому, ми маємо всі підстави розглядати вітчизняну психологічну науку, як один з помітних напрямів світової наукової думки. Разом з тим, в історії української психологічної науки є етапи занепаду, стагнації та репресій. Вже на початку 20-х років психологія стала об'єктом потужного ідеологічного тиску і набула таких рис, котрі неможливо зрозуміти без врахування політичної ситуації, в якій опинились як теоретики, так і практики.

Перша хвиля репресій прокотилася на рубежі 20–30-х років минулого століття. Ідеологічно це було пов'язано з висунутою в 1928 році тезою Й.В.Сталіна про наростання класової боротьби, а потім пошуком замаскованих ворогів, тобто «контрреволюціонерів та зрадників» у різних сферах, насамперед у науці, що коштувало багатьом вченим наукової кар'єри, а, більше, життя. При цьому важливо зазначити, що психологія не стала винятком. Як відомо, з 1922 по 1923 роки із Радянського Союзу було вислано понад 100 вчених, представників справжньої наукової еліти, а надмірна ідеологізація та, пізніше, біологізація (як спроба наукового обґрунтування) психології призвела до того, що психологічна наука втратила свій предмет дослідження.

Наступ, який відбувся на психологічному фронті набув катастрофічного розмаху, а саме: шпигунства, прагнення розгледіти в кожному науковцеві ворога, спотворення змістовного наповнення західної науки, трактування її як засобу появи інтересів буржуазії, орієнтованих проти соціалізму, і, відповідно, звинувачення вчених, які використовували досвід західних дослідників, у свідомому зрадництві. Все

це позбавило вітчизняну науку на багато десятиліть доступу до прогресивного розвитку світової наукової думки. Крім того, важливо зазначити, що догматизація марксизму та «ортодоксального сталінського діамату» оберталася агресивним відношенням до будь-якого прояву справжньої культури, і це стало згубним для здійснення вільного наукового пошуку. Як наслідок, створювалася атмосфера страху і пригнічення, що дозволяло владі легко маніпулювати вченими та педагогами. А пізніше сформувався інститут червоної професури, який належав до особливого типу організаторів науки сталінської формації.

Варто зазначити, що у психологічній науці, репресивний апарат влади завдав їй значної шкоди, а саме: після 1932 року відбулося закриття психологічних журналів, ліквідації цінних для практики психологічних напрямів та фізичне знищення значної кількості вчених-психологів. На основі вище зазначеного, необхідно віддати належне моральному подвигу тих вчених, які здійснювали свою діяльність у ті важкі часи, незважаючи на складні умови сталінського суспільства [5].

Так, у 1920–1930-х роках в СРСР активно розвивався один із напрямків прикладної психології – психотехніка. Основоположниками її були німецький психолог Вільям Штерн та німецько-американський психолог Х'юго Мюнстерберг, які займалися вивченням проблем управління підприємством, особливостями проведення професійного відбору, професійної орієнтації, раціоналізації праці. Розвиток психотехніки у Радянському Союзі набув форми НОТівського руху (НОТ – наукова організація праці). У 1927 році реєструється Всеросійське психотехнічне товариство, керівником якого стає видатний психолог І.Н.Шпільрейн, який поетапно вивчав проблеми втоми працівника промислового виробництва, здійснював діагностику професійної придатності та професійного відбору, займався питаннями раціоналізації умов

професійної діяльності та мінімізації травм на виробництві. А вже в 1930 році І.Н.Шпільрейн був обраний президентом Міжнародного товариства психологів.

Проте, на початку 1930-х років починається знищення радянської психотехніки, а саме: ліквідують психотехнічні лабораторії, репресують велику кількість науковців, а психотехніка була заборонена як «так звана наука». У 1935 році І.Н.Шпільрейн був заарештований, а у 1937-му році, за звинуваченням у контрреволюційній діяльності він був розстріляний.

Апофеозом гонінь у 20–30-ті роки ХХ століття стало проголошення педології реакційною лженаукою. Заснував педологію німецький педагог і психолог Ернст Мейман (1862–1915), який зазначав, що необхідно досліджувати не лише вікові особливості дитини, але й індивідуальні траєкторії її розвитку, та американський психолог Стенлі Холл (1844–1924), який, виступив із ідеєю про важливість створення системної науки про дитину – педологію. Але 4 липня 1936 року в газеті «Правда» було опубліковано постанову ЦК ВКП(б) «Про педологічні збочення в системі Наркомпросів», в якій зазначалося, що педологія є лженаукою та завдає значну шкоду радянській державі та дітям. Наслідком цієї постанови стали репресії проти вчених та знищення вітчизняної педології. Крім того, радянський психолог та лікар А.Б.Залкінд втратив посаду директора Інституту психології, педології та психотехніки [5].

Друга хвиля репресій прокотилася в кінці 40-х на початку 50-х років ХХ століття, під узагальненою назвою «боротьба з безрідним космополітизмом». Відділ науки ЦК ВКП(б) ініціював проведення об'єднаної сесії АН СРСР та Академії медичних наук СРСР, яка увійшла в історію як «Павлівська сесія». Підсумком роботи заходу стали репресії проти провідних фізіологів Л.А.Орбелі, І.С.Беріташвілі, П.К.Анохіна та інших вчених.

Суть звинувачення полягала в тому, що вони лише на словах підтримували вчення І.П.Павлова про вищу нервову

діяльність, а насправді займалися розробкою ідей, що суперечать ідеям покійного академіка. Більшість фізіологів, яких критикували на сесії, були змушені припинити активну дослідницьку діяльність, а прихована заборона критикувати вчення І.П.Павлова проіснувала в СРСР до середини 1960-х.

Однією із жертв боротьби з космополітизмом став видатний психолог С.Л.Рубінштейн. З 1922 року він очолював кафедру психології та філософії Одеського університету. Одразу після революції С.Л.Рубінштейн бере активну участь у розбудові системи вищої школи в Україні. У 20-30-ті роки С.Л.Рубінштейн сформулював принцип єдності свідомості та діяльності, що став однією з основних методологічних засад вітчизняної психологічної науки. Суть зазначеного методологічного принципу у тому, що психіка людини формується і виявляється у практичній діяльності. У 1942 році був опублікований підручник С.Л.Рубінштейна «Основи загальної психології», який і до наших днів є одним із найкращих. Загалом, Одеський період у біографії С.Л.Рубінштейна – це період активних наукових пошуків, створення основ психолого-філософської концепції. У статтях цих років вчений розкриває суть діяльнісного підходу, починає розробляти його філософський, психологічний та педагогічний аспекти. Але в 1947-го, під час компанії боротьби з космополітизмом, цього дослідника позбавили всіх посад, які він обіймав. Реабілітований він був лише в 1953 році. Це були спроби витіснити психологію і замінити її в наукових і загальноосвітніх закладах на фізіологію вищої нервової діяльності.

Нав'язані політичною системою специфічні умови виживання і збереження кадрів серед вчених і взагалі самої науки виявилися основною перешкодою на шляху її поступального розвитку.

Окрім репресій, важливо згадати про використання в Радянському Союзі психологічної науки з метою придушення інакодумства. Мова йде про каральну психіатрію. До основних її методів належало: встановлення помилкового

діагнозу; примусова госпіталізація до психіатричної лікарні людей, які не потребують лікування; ізоляція; фактичне використання клініки як в'язниці; примус приймати сильнодіючі психотропні препарати з тяжкими побічними ефектами; застосування болісних медичних процедур, які фізично ушкоджують мозок. Таке «лікування» часто призводило до передчасної смерті «пацієнтів». У СРСР так «лікували» видатних політичних опонентів, яким ставили психіатричний діагноз. Спосіб був технічно нескладним, але дієвим, оскільки препарати мали необхідний набір побічних ефектів. Якщо людину це не ламало як особистість, то вона отримувала великі проблеми зі здоров'ям та у подальшому не проявляла інтересу до політики [5].

І лише в 1988 році система каральної психіатрії була знищена, а з психіатричного обліку зняли 776 тисяч пацієнтів, а з Кримінального кодексу вилучили статті, за якими антирадянська пропаганда та «наклепи» на радянський порядок розглядалися як соціально небезпечна діяльність.

Необхідно зазначити, що середина ХХ століття характеризувалася високим розвитком психологічних теорій, проте, вони були надто розрізнені між собою у методологічному та концептуальному планах. Тому, необхідно було створити психологічний центр, який би об'єднав психологічні досягнення у системну науку, із вирішенням, власне, психологічних проблем на основі єдиних методологічних положень. Таким науковим центром став створений у 1945 році Науково-дослідний інститут психології, що згуртував наукові сили як у місті Києві, так і за його межами.

На Інститут психології поклалися не лише завдання розробки актуальних психологічних проблем, а й планування та об'єднання наукової роботи кафедр психології та інших психологічних осередків; згуртування навколо себе наукових працівників у галузі психології; підготовки через аспірантуру нових кадрів, а також підвищення кваліфікації психологів через проведення семінарів, конференцій тощо. Керівником Науково-

дослідного інституту психології став професор Г.С.Костюк. саме на нього була покладена організація всієї організаційної та дослідницької роботи в Інституті. Крім того, Г.С.Костюк сам займався вивченням багатьох важливих та актуальних проблем психології. Зокрема, запропонована ним концепція психічного розвитку та розвиваючих педагогічних впливів, знаходила своє підтвердження та конкретизацію у великій кількості експериментальних досліджень.

У 1950-1970-х роках, у зв'язку зі зменшенням політичного тиску на науку, коло теоретичних досліджень, над якими працювали психологи, значно розширилось, оскільки з'явилися нові проблеми, які на той час потребували детального вивчення, а саме: структура діяльності особистості, її види, головні складові, можливість моделювання діяльності та передача відповідних функцій кібернетичних машин. У багатьох дослідженнях з історії вітчизняної психології був проведений теоретичний аналіз даного етапу в розвитку психології, обґрунтовано те позитивне надбання, що міститься в ідеях її видатних представників і що зберігає своє значення до нашого часу (П.П.Пелех, В.А.Роменець, О.М.Ткаченко та ін.)

Відтоді психологія пройшла важкий шлях. На сьогодні українська психологічна школа активно розвивається, розширюється діапазон її досліджень, а основні здобутки втілюються у навчальні дисципліни для викладання у закладах вищої освіти. Як зазначалося вище, становлення та розвиток академічної психології, тісно переплетені з історичними змінами у науці в цілому. Тому, реалізуючи мету нашої роботи, ми прослідкували загальні тенденції появи та зміни певних напрямків у розвитку академічної психологічної науки, окреслили етапи у формуванні підходів до викладання психології в закладах вищої освіти.

Особливе місце у розвитку академічної психології та розробки методології та методики викладання психології посідає робота трьох науково-

психологічних шкіл України: Київської, Харківської та Одеської.

Треба зазначити, що викладання психології в університетах України в дорадянські часи здійснювалося факультативно. Наукова діяльність вчених-педагогів, які викладали психологію в Київському, Одеському та Харківському університетах, акцентувалася у більшості випадків на філософських аспектах, а психологія при цьому виступала лише частиною їх основної спеціальності – філософії, медицини.

У 1980-х –1990-тих роках XIX ст. у вітчизняній психологічній науці та викладанні психології простежується відхід від містико - релігійного аспекту. І в університетах починають викладати такі вчені: М.Я.Грот, М.М.Ланге, І.О.Сікорський та Г.І.Челпанов, які прагнули акцентувати увагу на значенні науково – природничої методології в дослідженнях із психології і активно застосовували в процесі викладання дані систематичних об'єктивних спостережень. Саме з їх наукової та викладацької діяльності бере початок період об'єктивного лабораторно-експериментального дослідження в розвитку психологічної науки та підготовки для цього кваліфікованих спеціалістів-психологів.

Так, наприклад, психолог, професор М.Я.Грот свою педагогічну діяльність розпочав в Україні в Історико-філологічному інституті м.Ніжина, пізніше викладав в Новоросійському університеті в Одесі. Ним був розроблений курс з психології, який характеризувався творчим підходом до створення системи психологічного знання, включав велику кількість емпіричних даних. Необхідно зазначити, що саме М.Я.Грот вперше втілював у викладання психології систему семінарських занять. А розроблений М.М.Ланге університетський курс з психології вважається найкращим у дорадянський період. І пізніше, саме ним буда створена одна з перших вітчизняних лабораторій експериментальної психології в Одеському університеті. Активна

педагогічна діяльність Г.І.Челпанова також була пов'язана з організацією у Київському університеті святого Володимира лабораторії експериментальної психології, яка, з одного боку, була базою для наукових досліджень в університеті, з іншого – виступала в ролі місця для демонстрації студентам психологічних експериментів [4, с. 145]. Крім того, Г.І.Челпанов одним із перших почав викладати курс експериментальної психології, проводити практичні заняття зі студентами, широко використовуючи демонстраційний експеримент.

На думку одного з перших дослідників і систематизаторів спадщини українських викладачів психології О.М.Раєвського, основною особливістю розвитку наукової та методичної роботи в університетах України у післяреволюційні роки стало підвищення дослідницьких та експериментальних праць з головних розділів психології, чітка переорієнтація у їх викладанні на матеріали, отримані в процесі зазначених досліджень. Крім того, аналізуючи діяльність психологів, які викладали лекції в університетах 1920-х – 1930-х років, необхідно зазначити, що вона полягала у всебічному обґрунтуванні ідеї, що психологія в Україні має власний унікальний шлях розвитку і може рухатися самостійно, не входячи у світову психологію.

Крім того, необхідно відмітити ще один ключовий аспект розвитку університетської психології у даний період – це збільшення тем для реалізації психологічних досліджень, у рамках шкільної практики, її навчального та виховного спрямування. Варто зазначити, що значні зміни простежуються й у змістовному наповненні викладання психології, яка була орієнтована на наукове пізнання психіки дитини та професійну підготовку фахівців для даної сфери [3].

Після зміни державного устою в Київському університеті з метою поглибленого ознайомлення студентів з методами і результатами об'єктивного дослідження психічних процесів, курс

загальної психології включав і експериментальну психологію. Але, варто підкреслити, що у перші післяреволюційні роки, серед українських викладачів психології ще не було єдиних поглядів щодо цієї науки [3].

Не підтримуючи стару емпіричну психологію і займаючи пошуком нових напрямків для створення нової, викладачі, які працювали в університеті основний напрям розвитку української психології вбачали у впровадженні до радянського ґрунту таких новітніх течій західноєвропейської науки, як: фрейдизм, біхевіоризм, гештальт-психологія та ін.

Окремо треба зазначити, що досить розповсюдженим у 20-х роках стало викладання рефлексології, яка була започаткована відомим психологом В.М.Бехтеревим. Зазначена дисципліна була впроваджена в навчальні плани всіх університетів України і була обов'язковою замість курсу психології. Рефлексологію у Київському університеті викладав професор К.С.Мокульський.

Крім того, у радянських вищих освітніх закладах було втілено обов'язкове викладання комплексної наукової дисципліни – педології, яка поєднувала знання з психології, педагогіки, анатомії, фізіології та гігієни розвитку дитини. Основними педологами цього періоду були П.П.Блонський і Л.С.Виготський. У той час всі університети, які існували на території України, було перейменовано в Інститути народної освіти (ІНО). Кафедра педології існувала до 1933 року. Але після постанови 1936 року, як зазначалося вище, педологія втратила легітимність і була викреслена з усіх навчальних планів підготовки радянських спеціалістів по роботі з дітьми [2].

Але вже починаючи з 1932 року перед Інститутами народної освіти України було поставлено нову мету, а саме: підготовка майбутніх фахівців для народного господарства. У зв'язку з цим, змінилася роль психології в системі університетської освіти, а викладання курсу психології здійснювалося у філологічному та історико-філософському напрямках. Крім того, ключовим стає курс загальної

психології з компонентами вікової та педагогічної психології, відводиться велика кількість годин на лабораторні заняття з метою ознайомлення майбутніх фахівців з основними методами дослідження психічних процесів та набуття ними практичних навичок.

Після реорганізації університетів в Інститути народної освіти важливе значення відводилось викладанню психології, перед якими підготовка вчителів була поставлена в якості основного завдання. В цих Інститутах було впроваджено навчальні курси педагогічної та дитячої психології, психології праці. Почали активно проводити семінарські та лабораторні заняття. Насамперед, в цей час для майбутніх фахівців проводили семінари дослідницького типу, які сприяли реалізації викладацької діяльності у сфері психології, і перш за все підготовки психологів психолого-педагогічного профілю.

Саме 1931-1932 роки визначають становлення і розвиток психологічної науки харківського періоду. Представниками даної школи була проведена величезна науково-дослідницька робота, що сприяла розвитку вітчизняної психологічної школи. У цей період О.М.Леонт'єв розпочав розробку проблеми діяльності в психології, П.І.Зінченко вивчав проблеми пам'яті у рамках діяльнісної парадигми, що передбачає дослідження мнемічних процесів на основі аналізу змісту та структури тієї діяльності, до якої вони включені. Крім того, П.І.Зінченко досліджував особливості довготривалої, короткочасної та оперативної пам'яті, її варіації на різних стадіях онтогенезу. Обґрунтуванням значення практичних дій у генезі пізнавальних процесів займався О.В.Запорожець. Саме ним була запропонована теорія перцептивних дій та розроблена теорія емоцій. Вивченням пізнавальних інтересів школярів, мотивів навчальної діяльності, природи та основних напрямків формування стійкої особистості займалася Л.І.Божович. На основі фундаментальних положень загально-психологічної теорії діяльності,

ще одним представником харківської психологічної школи П.Я.Гальперінім, була запропонована та експериментально обґрунтована теорія поетапного формування розумових дій. Наукова діяльність представників харківської школи великою мірою не лише визначала діяльність кафедри психології та викладання психологічних дисциплін у Харківському педагогічному інституті, а й відіграла основну роль у визначенні спрямованості психологічних досліджень та організації психологічної науки в цілому.

З 1930-х–1960-х років висувається проблема філософсько-методологічних основ викладання даної дисципліни, тобто пояснення психологічних ідей класиків марксистської ідеології. У цей період в Київському університеті було підготовлено і захищено 8 кандидатських дисертацій, в яких аналізувалися психологічні ідеї революціонерів – демократів. Необхідно зазначити, що даний напрям досліджень є природним, у зв'язку з тим, що викладання психології в університетах України здійснювалося викладачами філософських кафедр.

Тільки у 1944 році на філософському факультеті Київського державного університету була відкрита кафедра психології, яку очолив професор О.М.Раєвський. Його ідеї культурно-гуманістичної психології, дослідження проблеми історії психології, психології особистості, психології мови, займали вагомe місце у наукових психологічних працях того періоду. Учнями О.М.Раєвського стали найвідоміші вчені – Г.С.Костюк, П.Р.Чамата, Д.Ф.Ніколенко та ін. Створена кафедра психології відіграла важливе значення у подальшому розвитку вітчизняної психології та удосконалення основних аспектів її викладання.

Пізніше, а саме у 1946 році, такі навчальні дисципліни, як психологія та логіка були впроваджені в шкільний навчальний процес як обов'язкові, що потребувало професійної підготовки відповідних фахівців для забезпечення викладання психологічних дисциплін. Все

це зумовило значні зміни у розвитку української психологічної освіти.

Насамперед, в Київському університеті на філософському факультеті у 1947 році було відкрито психологічне відділення з п'ятирічним терміном навчання, а також відділення логіки і психології, після закінчення якого можна було отримати професію «викладач психології та логіки». Розпочалась активна розробка науково-методичного забезпечення підготовки таких фахівців. Під час викладання лекцій з курсу психології було відображено результати співпраці університетських педагогів і науково-педагогічних працівників науково-дослідних установ, основним з яких був Інститут психології, заснований у 1945 році.

В цей час відбувається активна робота над методичним забезпеченням психологічної освіти майбутніх фахівців педагогічного напрямку, а саме: опубліковано навчальні підручники з психології для педагогічних вищих освітніх закладів «Психологія» та «Вікова психологія» за редакцією директора Інституту психології Г.С.Костюка, а співавторами були: Б.Ф.Баєв, Л.Й.Марисова, О.М.Раєвський.

З метою професійної підготовки кваліфікованих кадрів психологів у 1971 році було впроваджено на філософському відділі історико-філософського факультету Київського державного університету психологічну спеціальність, організовано дві кафедри, на яких викладалися навчальні курси спеціалізації в рамках спеціальності «Психологія». Майбутні фахівці з психології мали можливість вивчати такі навчальні дисципліни, як: «Історія психології», «Дитяча і педагогічна психологія», «Психологія праці», що в подальшому сприяло організації роботи в науково-дослідних установах, а також здійснення педагогічної діяльності в освітніх закладах.

Крім того, важливо зазначити, що 1970-му році помітним явищем у вітчизняному викладанні психології відіграла діяльність викладача Київської духовної академії Памфіла Юркевича,

який всебічно обґрунтував ідеї кордоцентризму, в основі яких лежить емоційний початок, що відіграє важливу роль в організації психічного життя особистості [1, с. 56].

Для подальшого розвитку психологічної освіти України в кінці ХХ ст. відіграла активна наукова діяльність професора В.А.Роменця, який розробив «концепцію вчинку». Цей вчений написав чотиритомник з історії психології, і в процесі викладацької діяльності ознайомлював майбутніх фахівців з основними етапами становлення світової психологічної думки, таким чином продовжуючи філософсько-психологічні традиції розвитку вітчизняної психологічної науки.

Вже в період незалежності України, починаючи з 1991 року в Київському національному університеті на базі кафедр психології та соціології було створено факультет соціології та психології, а пізніше, під час його реорганізації у 2008 році - факультет психології. Основними вченими, які зробили вагомий вплив у створенні цього факультету були академік О.В.Киричук та професори В.Волович і М.М.Обозов.

Крім того, важливо підкреслити, що й в інших психологічних центрах України (Одеса, Харків) теж існували осередки професійної підготовки психологічних кадрів. Так, наприклад, у 1963 році у Харківському університеті на базі біологічного факультету відкрилася перша профільна кафедра психології, яку очолив В.П.Зінченко. А у 1972 році на базі цієї кафедри було організовано відділення психології, яке в результаті реорганізації у 2001 році було перетворено у факультет психології, на чолі з деканом – професором О.М.Лактіоновим.

Аналізуючи професійну підготовку майбутніх психологів в Одеському університеті імені І.І.Мечникова, необхідно відмітити, що вагомий внесок у організацію підготовки і викладання психології зробив І.Г.Белявський. Завдяки його науковій діяльності в Україні була створена історична психологія, яка і до нині активно розвивається і спрямована на

вивчення основних аспектів соціогенезу та історичної обумовленості соціалізації та розвитку психіки особистості [7, с. 258].

Особливе місце в системі підготовки кваліфікованих спеціалістів у галузі психології займає кафедра психології Національного медичного університету імені О.О.Богомольця. Історія кафедри бере свій початок з кінця 60-х років минулого століття, коли почала активно створюватись і розвиватись система післядипломної освіти і власне система підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу вищих медичних навчальних закладів. В 1977 році починає працювати кафедра педагогіки та педагогічної психології, яку очолив М.В.Черпінський. Це був період становлення системи професійного розвитку, яка створювала умови для збагачення наукового та педагогічного досвіду викладачів вищих медичних навчальних закладів. З 2001 року викладання психології стало пріоритетним напрямком не лише на новоствореному відомим українським вченим-психологом С.Д.Максименко медико-психологічному факультеті, а й на інших лікувальних спеціальностях університету.

З 2018 року кафедра реалізує під керівництвом професора М.М.Матяша нове бачення у викладанні психологічних дисциплін, яке ґрунтується на біопсихосоціальному підході у лікувальній практиці. Саме психологізація медицини є на сьогодні ключовою ідеєю у викладанні психологічних дисциплін на кафедрі.

Реалізація цього підходу передбачає не лише широке включення в навчальний процес фундаментальних та професійно-орієнтованих психологічних дисциплін, засвоєння студентами системи психологічних знань, а й орієнтацію процесу викладання на формування практичних навичок та особистісно-значущих якостей майбутнього професіонала; перебудову структури навчального процесу, з метою використання інноваційних технологій навчання (вебінарів, інтерактивних лекцій, індивідуальних онлайн консультацій,

групових дискусій, психологічних дебатів, тренінгів тощо).

Сучасна українська система викладання психологічних дисциплін сьогодні вибудовується на 145 кафедрах різних закладів вищої освіти: педагогічних та галузевих університетах України, де не лише вивчаються різні психологічні дисципліни, а й здійснюється розвиток нових форм і методів їх викладання, формування загальної психологічної культури майбутніх фахівців у різних сферах діяльності.

Таким чином, звернення до проблеми викладання психології в історичному контексті підтверджує її актуальність та важливість у становленні сучасної професійної психологічної освіти. На наш погляд, сучасна українська психологічна наука не лише активно розвивається в рамках різних наукових теорій та концепцій, а й помітно розширює свій вплив на всі сфери життя сучасної людини. Підтвердженням цієї тези є те, що викладання психології на сьогодні вийшло далеко за рамки педагогічних вузів. Як показує практика, основою майбутньої конкурентоспроможності фахівців різних спеціальностей є не лише оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками, а й формування психологічної компетентності та культури фахівця через

вивчення циклів психологічних дисциплін, упровадження проблемних науково-психологічних семінарів, застосування тренінгових занять тощо.

Висновки. Останні десятиліття фактичного стану та розвитку психологічної науки в Україні наближають її до провідних практик світової системи прикладних досліджень та надання послуг у сфері охорони психічного здоров'я, соціально-психологічного благополуччя людини. У такому контексті успішність професійної підготовки майбутніх психологів та лікарів-психологів до професійної діяльності значною мірою залежить від їх фахової підготовки у закладах вищої освіти, зокрема від побудови системи послідовного вивчення психологічних дисциплін та оволодіння навичками практичного використання наукового знання у професійній діяльності. Тому, питання пошуку способів, що дозволяють впливати на розвиток фахових компетентностей майбутнього психолога, великою мірою залежить від того, наскільки студенти активно включені у процес вивчення фундаментальних та професійно орієнтованих психологічних дисциплін, які покликані формувати уявлення про професійні складові та індивідуальні можливості свого професійного зростання.

Список використаних джерел

1. Асмус В.Ф., Зеньковский В.В. Психология детства. – М.: Академия, 1995. – 346 с.
2. Белявский И.Г. Историческая психология / переизд. мон. доп. биограф. материалами и фотодокументами. – Одесса, 2012 – 358 с.
3. Власова О.І. (2015) Історія викладання психології у класичних університетах України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-3-istorichna-psikhologiya-yak-trend-istoriji-psikhologiji/30-vlasova-o-i-m-kijiv-istoriya-vikladannya-psikhologiji-u-klasichnikh-universitetakh-ukrajini>
4. Власова О.І. Методика викладання психології. Підручник. – К.: «Геопрінт», 2012. – 370 с.
5. Матяш М. М. Кому нести свой мозг и душу? – Зеркало недели, №44. 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/SOCIUM/komu-nesi-svoy-mozg-i-dushu-300432.html>
6. Роменець В.А. Історія психології XIX – початку XX століття. Навч. посібник. – Київ: Вища освіта, 1995. – 614 с.
7. Роменець В.А. Історія психології XX століття. Навч. посібник / В.А.Роменець, І. П. Маноха. – Київ: Либідь, 1998. – 989 с.

References

1. Asmus V.F., Zen'kovskij V.V. (1995). *Psikhologiya detstva [Psychology of childhood]*. Moscow: Akademiya (in Russian)
2. Belyavskij I.G. (2012). *Istoricheskaya psikhologiya [Historical psychology]*. Odessa: ONU im. I.I.Mechnikova (in Russian)

3. Vlasova O.I. (2015). *Istoriia vykladannia psykholohii u klasychnykh universytetakh Ukrainy [History of teaching psychology in classical universities of Ukraine]*. Retrieved from: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-3-istorichna-psikhologiya-yak-trend-istoriji-psikhologiji/30-vlasova-o-i-m-kijiv-istoriya-vikladannya-psikhologiji-u-klasichnykh-universitetakh-ukrajini>] (in Ukrainian)
4. Vlasova O.I. (2012). *Metodyka vykladannia psykholohii. Pidruchnyk [Methods of teaching psychology. Textbook.]*. Kyiv: «Heoprint» (in Ukrainian)
5. Matyash M. M. (2018). *Komu nesti svoj mozg i dushu? [Who will carry your brain and soul?]*. *Zerkalo nedeli - Mirror of the week*, 44. Retrieved from: <https://zn.ua/SOCIUM/komu-nesti-svoy-mozg-i-dushu-300432.html> (in Ukrainian)
6. Romenets V.A. (1995). *Istoriia psykholohii 19 – pochatku 20 stolittia. Navch. posibnyk. [History of psychology in the 19th and early 20th centuries. Education manual]*. Kyiv: Vyscha osvita (in Ukrainian)
7. Romenets V.A., Manokha I. P. (1998). *Istoriia psykholohii KhKh stolittia. Navch. posibnyk [History of psychology of the 20th century. Education manual]*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian)

Summary

Matyash M. Doctor of Medical Sciences, PhD, Professor,
Bogomolets National Medical University

Tertychna N. Doctor of Philosophy, PhD, Associate Professor,
Bogomolets National Medical University

Prudka L. Candidate of pedagogical sciences,
Bogomolets National Medical University

HISTORY AND FEATURES OF PSYCHOLOGY TEACHING IN UKRAINE

Introduction. *The high dynamism of person's life in the society, the intensification of communication ties and informational stress are some of the most characteristic features of modernity. In Ukraine, the problem is further complicated by the significant social tension, associated with military actions, unemployment, unstable political and socio-economic situation. All these socio-economic factors necessitate the development of practical methods and techniques for psychological assistance, strengthening of person's mental health and improvement of the adaptive mechanisms. To date, this task is entrusted to the specialists in the field of psychology.*

A psychologist is a specialist who graduated from the higher educational institution, in most cases a pedagogical one, and is engaged in the professional study of the psyche of an individual. The main task of the psychologist is to help the client restore mental balance, gain self-confidence, develop communication skills, and learn how to cope with the negative consequences of emotional instability. The listed tasks of professional activity reflect the principles of traditional training of a practical psychologist in the higher education institutions. At the same time, today in Ukraine, new approaches are offered in the professional training of such specialists, primarily aimed at combining psychological and medical education. Such a combination of two sciences is caused by common methodological problems: the relationship between biological and social in human activity, the relationship between the psyche and the activity of the human brain, somatic and somatopsychic correlations, problems of norm and pathology, the relationship between consciousness and unconscious forms of mental activity, etc. In order to solve these scientific and practical problems, in 2001, the medical and psychological faculty was opened at the O.O. Bogomolets National Medical University, which trains students in the specialty 225 "Medical Psychology". Future doctor-psychologists, are trained to solve a wide range of medical and psychological problems related to providing the qualified psychological assistance to the population, diagnosis and treatment of mental illnesses, their consequences, as well as overcoming certain stigmatization regarding this activity.

Within the framework of our scientific research, the study of the history of psychology teaching at the higher education institutions is of particular interest. Obviously, modern scientific psychological knowledge cannot be considered only in the current dimension, since it is largely based on the fundamental ideas of those scientists who contributed to the development of psychology as a science. This allowed us to consider the formation of scientific and psychological knowledge in its historical aspect, in order to deeper understand the origins of scientific thought and its essence, explore the historical sense, appreciate the novelty, and emphasize certain stages in the formation of approaches to teaching psychology at the higher education institutions.

Purpose. *Our theoretical and methodological research was aimed at analyzing the history and peculiarities of psychology teaching in various higher education institutions.*

Methods. *The study involved the methods of theoretical reconstruction, analysis of scientific works, biographical analysis of the life and work of famous psychologists, which allowed us to build a logic of events in the formation of psychological science in Ukraine and the peculiarities of its teaching at each historical stage.*

Originality. *Turning to the problem of teaching psychology in the historical context confirms its relevance and importance in the formation of modern professional psychological education. In our opinion, modern Ukrainian psychological science is not only actively developing within the framework of various scientific theories and concepts, but is also noticeably expanding its influence on all spheres of modern life. This thesis is confirmed by the fact that the teaching of psychology today has gone far beyond the scope of pedagogical universities. As practice shows, the basis of the future competitiveness of specialists in various areas is not only the mastery of professional knowledge and skills, but also the formation of psychological competence and professional culture through the study of psychological disciplines, the introduction of scientific and psychological seminars, training classes, etc.*

Conclusion. *The last decades of the development of psychological science in Ukraine bring it closer to the leading world practices of applied research and providing services in the field of mental health protection, social and psychological well-being of a person. In this context, the success of future professional activity of psychologists and doctor-psychologists largely depends on their professional training at higher education institutions, namely, on building a system of consistent study of psychological disciplines and mastering the skills of the use of scientific knowledge in practice. Therefore, the influence on the development of professional competencies of the future psychologist largely depends on the extent to which students are actively included in the process of studying fundamental and professionally oriented psychological disciplines, designed to form ideas about professional components and individual opportunities for their professional growth.*

Key word: *history of psychology; psychology teaching; professional training; higher education institution; psychological competence.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Received/Поступила: 22.08.22.